

Jonas Basanavičius v Praze 1882 – 1884

Jonas Basanavičius (1851–1927) byl jednou z vůdčích osobností litevského národního obrození v 19. st. Vystudoval medicínu a pracoval jako lékař, avšak zároveň byl vynikající etnograf, publicista a antropolog. Především svou neúnavnou činností na poli publicistiky položil ideové základy litevského národního obrození, byl kulturním buditelem Litevců v přímém smyslu tohoto slova. Jonas Basanavičius je zakladatelem prvního litevského časopisu „Auszra“ („Jitřenka“, 1883), litevské Akademie věd (1907), iniciátorem Velkého litevského sněmu (1905) a také signatářem deklarace nezávislosti Litvy ze dne 16. 2. 1918. Ve všech klíčových okamžicích litevské kulturní a politické emancipace na konci 19. st. a začátku 20. st. měl Basanavičius rozhodující vliv na vývoj událostí. Je proto často nazýván „patriarchou Litvy“ a pro Litevce doposud zůstává jednou z nejdůležitějších kulturních autorit. Kdybychom se pokoušeli o srovnání s českým prostředím (přesto že podobná srovnání poněkud zjednodušují historický obraz), mohli bychom říci, že v litevském kontextu představuje Basanavičius jistý průsečík kulturních aspirací Františka Ladislava Čelakovského a politického programu Tomáše Garriguea Masaryka.

Jonas Basanavičius žil dlouhá léta v exilu a velmi důležitá etapa jeho života se odehrála v Praze. V tomto městě bydlel necelých 14 měsíců v letech 1882–1884. V litevských dějinách je toto období zmiňováno především v souvislosti s vydáním prvního litevského národně-obrozeneckého časopisu „Auszra“ („Jitřenka“). Basanavičius první číslo tohoto časopisu zkompletoval právě v Praze, v roce 1883. Ve své autobiografii o tom píše:

Přestěhování do Prahy má v mém životě obrovský význam, a to nejen pro mne osobně, ale částečně také pro celou Litvu. Bez nadsázky můžeme říci, že zde stála kolébka litevského národního obrození, ze které se rozzářila „Jitřenka“. Také můj vlastní osud je pevnými vazbami spjat s Prahou.¹

¹ Jonas Basanavičius, *Mano gyvenimo kronika ir neru ligos istorija. 1851 – 1922 m.*, Vilnius: Baltos lankos, 1997, s. 75. Dále odkazujeme na tento zdroj údajem *Autobiografie* a uvedením stránky.

Připomeňme ve stručnosti základní data z Basanavičiusova života. Narodil se r. 1851 jako syn bohatého hospodáře v dědině Ožkabalai v Litvě. Po ukončení studia medicíny na Moskevské univerzitě odjel Basanavičius na začátku roku 1880 do Bulharska, kde dva roky pracoval jako lékař. V roce 1882 Bulharsko opouští. Poté dva roky cestuje po Balkánu, na několik měsíců se zastavuje ve Vídni, dokonce se na kratší dobu vrací do Litvy (tehdy součásti carského Ruska), a nakonec přijíždí do Prahy. V tomto městě žil od 19. prosince 1882 do 1. února 1884. V roce 1884 se žení (viz dále) a na dlouhá léta se usazuje opět v Bulharsku.

Hned po svém příjezdu do Prahy na přelomu let 1882-1883 Basanavičius usilovně pracuje na vydání časopisu „Auszra“. Proslov k prvnímu číslu tohoto časopisu, který se v dějinách litevské kultury považuje přímo za manifest národního obrození, Basanavičius napsal právě v Praze 28. ledna 1883 (*Autobiografie*, s. 77). Kompletace prvního čísla „Jitřenky“ byla také dokončena v Praze, avšak samotný tisk probíhal ve východním Prusku, v Tilsitu, odkud byl časopis tajně pašován na Litvu.

Na podzim roku 1883 se Basanavičius seznamuje se svou budoucí manželkou – pražskou Němkou Gabrielou Eleonorou Mohl. 1. února 1884 Basanavičius Prahu opouští a odjíždí do Vídně. Eleonora zůstává v Praze. V době pobytu ve Vídni přijímá Basanavičius nabídku ze strany bulharské vlády na funkci primáře okresní nemocnice ve městě Elena v Bulharsku. Proto urychleně zve Gabrielu Eleonoru, aby přijela do Vídně, kde 15. dubna 1884 uzavírají civilní sňatek (*Autobiografie*, s. 116). Následujícího dne mladý manželský pár odjíždí do Bulharska. Bohužel hned po příjezdu do Eleny se u Gabriely objevují první příznaky tuberkulózy. Nemoc postupovala velmi intenzivně: Gabriela Eleonora Mohl umírá pět let po svatbě, 28. února 1889. Basanavičius zůstává v Bulharsku.

Do Litvy se Basanavičius vrací teprve v roce 1905. Tady se stává klíčovou osobností politického, vědeckého a kulturního dění a 16. 2. 1918 spolu s dalšími 19 litevskými politiky podepisuje deklaraci o vyhlášení nezávislé Litevské republiky. Po roce 1918 se Basanavičius postupně stahuje z politického života a soustřeďuje se na vědeckou a kulturní činnost. Umírá ve Vilniusu v roce 1927.

V takto naskicovaném biografickém rámci se pražská epizoda poněkud ztrácí mezi ostatními událostmi ze života Basanavičiuse, avšak to je mylný dojem. Biografická

studia ukazují, že v krátkém pražském období 1882–1884 byl Basanavičius na vrcholu svých intelektuálních a fyzických sil a tomu také odpovídala jeho intenzivní činnost na poli politiky a publicistiky. První číslo časopisu „Auszra“ je nejen symbolickým počátkem litevského národního hnutí, ale zároveň dokumentem, jenž ukazuje vliv českého ideového prostředí konce 19. st. na vývoj obrozeneckého hnutí v Litvě: požadavek na zavedení litevštiny jako úředního jazyka, snaha o zakládání škol s litevštinou jako výukovým jazykem, hledání historických opor pro soudobou politickou emancipaci, konečně přímý požadavek politických svobod pro Litevce – to vše ve velké míře vychází ze vzoru tehdejší české politiky a kultury. Basanavičius tato hesla slyšel v Praze, učil se na nich a implementoval je do svého národně–obrozeneckého manifestu v „Auszra“. Mluvíme-li o významu Prahy v životě Basanavičiuse, nesmíme opomenout ani osobní život a jeho romantickou známost se svou budoucí manželkou.

V Basanavičiusově autobiografii jsou zachovány přesné údaje o jeho adresách v Praze. Nejdřív si pronajal byt v domě „U pastuchů“ na Karlově náměstí (podle tehdejšího číslování to byl dům č. 36, dnes dům č. 32). Žil v něm od 21. 12. 1882 do 6. 4. 1883. Právě tady napsal již zmíněný proslov–manifest pro časopis „Auszra“ a právě tady dokončil kompletaci prvního čísla tohoto časopisu. Bohužel se tento dům nezachoval: byl zbourán zřejmě v r. 1937 a na jeho místě nyní stojí velká poliklinika z roku 1955².

Basanavičius se 6. 4. 1883 přestěhoval na Královské Vinohrady. Svou adresu v autobiografii uvádí následovně: „Palackého třída 15, Balbínova N. 22 (529) u Marie Mikuškovice“³ (*Autobiografie*, s. 79). V průběhu 19. a 20. st. se názvy ulic a číslování domů na Vinohradech několikrát měnily a dnes tento dům najdeme pod adresou Anglická 15 / Balbínova 1 (529)⁴.

² Zachovala se fotografie původního domu, viz Kateřina Bečková, *Zmizelá Praha. Nové Město*, Praha: Schola Ludus – Pragensia, 1998, s. 222.

³ *Autobiografija*, p. 79. Prahoje XIX a. buvo įvesta dviguba pastatų numeracija – pirmasis skaitmuo reiškia namo vietą atitinkamoje gatvėje, o skliausteliuose nurodomas skaičius – sklypo numerį miesto kadastro plane.

⁴ K identifikaci starých adres byly použitý následující zdroje a studie: *Adresář královského hlavního města Prahy a sousedních obcí Bubenče, Dejvic, Karlína, Košíř, Libně, Michle, Nuslí, Smíchova, Král. Vinohrad, Vršovic a Žižkova*, Praha: Obec pražská, 1884, 1891, 1896, 1901, 1910. Marek Lašt'ovka [a j.], *Pražský uličník: encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství*, Praha: Libri, 1997 (sv. 1), 1998 (sv. 2).

V tomto domě si Basanavičius pronajímal byt až do svého odjezdu do Vídně 1. 2. 1884. Právě tady se seznámil s Gabrielou Eleonorou Mohl, jejíž rodina bydlela přímo naproti Basanavičiusova domu. Romantické procházky zamilovaného páru vedly do míst, které jsou dobře známy milovníkům staré Prahy: do Kanalovy zahrady, na Olšanský hřbitov, do zájezdního dvora Kuhstahl, do Městského parku, jak se tehdy jmenovalo Karlovo náměstí, a jiných míst, která se doposud tvoří kulturní a architektonický palimpsest Vinohrad.

Tyto úvahy ukazují, že pobyt v Praze byl pro Basanavičiuse jedním z klíčových momentů jeho života a pro litevskou kulturu má silný symbolický význam dodnes.

Přílohy:

Fotografie:

Jonase Basanavičius v Praze (1883),

Jonas Basanavičius s chotí v Bulharsku (1885)

Dům na Karlově nám. č. 36

Dům na ul. Anglická 15/Balbínova 1 (529)

Jonas Basanavičius v době svého pobytu v Praze r. 1883. Foto – Archiv Institutu litevské literatury a folkloru ve Vilniusu.

Jonas Basanavičius a Gabriela Eleonora Mohl v Bulharsku r. 1885. Foto - Archiv
Institutu litevské literatury a folkloru ve Vilniusu.

Karlovo náměstí v r. 1937. Dům, ve kterém bydlel Basanavičius, je třetí zleva (s arkýřem). Fotografie je převzata z publikace: Kateřina Bečková, *Zmizelá Praha. Nové Město*, Praha: Schola Ludus – Pragensia, 1998, s. 222.

Dům Anglická 15 / Balbínova 1 (529). Foto – Vaidas Šeferis.